

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑΙ ΕΙΔΗΣΕΙΣ

Δ' ΔΙΕΘΝΕΣ ΣΥΝΕΔΡΙΟΝ ΠΑΤΡΟΛΟΓΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

(16-21 Σεπτεμβρίου 1963)

Ἀπὸ τῆς 16ης μέχρι καὶ τῆς 21ης Σεπτεμβρίου τοῦ παρελθόντος ἔτους ἔλαβε χώραν ἐν Ὁξφόρδῃ τὸ Δ' Διεθνὲς Συνέδριον Πατρολογικῶν Σπουδῶν. Τὸ Συνέδριον τοῦτο συνέρχεται κατὰ μῆνα Σεπτέμβριον ἀνὰ τετραετίαν ἐν τῷ Κολλεγίῳ—Πανεπιστημίῳ «Christ Church» (Α' Συνέδρ. 24-29. Σεπτέμβρ. 1951, Β' Συνέδρ. 19-24. Σεπτέμβρ. 1955, Γ' Συνέδρ. 21-26 Σεπτέμβρ. 1959). Κύριος διοργανωτὴς τοῦ Συνεδρίου τούτουός καὶ τῶν προηγουμένων ὑπῆρξεν ὁ καθηγητὴς τῆς Θεολογίας τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ὁξφόρδης Rev. F.L. Cross.

Σκοπὸς τοῦ Συνεδρίου τυγχάνει ἡ δημιουργία ἐπαφῆς μεταξὺ τῶν ἀνὰ τὰ πέρατα τοῦ κόσμου περὶ τὴν ἱερὰν ἐπιστήμην τῆς Πατρολογίας ἐργαζομένων ἐρευνητῶν, ἡ ἀνταλλαγὴ γνώμων καὶ ἀπόψεων ἐπὶ πατρολογικῶν ὡς καὶ συναφῶν πρὸς τὴν ἐπιστήμην τῆς Πατρολογίας θεμάτων (λειτουργικῶν ὡς καὶ θεμάτων ἀναφερομένων εἰς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν καὶ τὸ Κανονικὸν Δίκαιον ἐν συσχετισμῷ ἡμῶς πάντοτε πρὸς τὴν Πατρολογίαν), ἡ ἀμοιβαία ἐνημέρωσις τῶν Συνεδρῶν ἐπὶ τῶν νεωτέρων ἐρευνητῶν καὶ ἡ ἀπὸ κοινοῦ ὑπὸ εἰδικῶν ἐρευνητῶν μελέτῃ εἰδικῶν θεμάτων ἐκ τῶν προτέρων καθορισθέντων. Διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἐπιτυγχάνεται οὐχὶ μόνον ἡ πρόοδος τῆς ἱερᾶς τῆς Πατρολογίας ἐπιστήμης ἀλλὰ καὶ ἡ καλλιέργεια τοῦ πνεύματος τῆς ἀλληλεγγύης καὶ συνεργασίας τῶν ἐν διαφόροις Ἐκκλησιαστικαῖς ἀνηκόντων Χριστιανῶν μελετητῶν τῶν Πατέρων.

Αἱ ἐργασίαι τοῦ Συνεδρίου κατανέμονται ὡς ἑξῆς:

A'. Master Themes (Κύρια θέματα).

Ὁ κύκλος τῶν θεμάτων τούτων καθορίζεται ἐκ τῶν προτέρων. Εἰδικοί ἐρευνηταὶ ἀναπτύσσουσι τὰς ἀπόψεις των ἐπακολουθεῖ δὲ συζήτησις.

Ἐν τῷ Συνεδρίῳ τοῦ 1959 τὰ κύρια θέματα ἦσαν τὰ ἑξῆς:

1) Ἑλληνικαὶ πατερικαὶ ἐκδόσεις καὶ κείμενα. 2) Τὸ κείμενον καὶ ἡ κριτικὴ τῆς Βίβλου. 3) Βιβλικὴ Θεολογία. 4) Τὰ γνωστικὰ χειρόγραφα τοῦ «Nag-Hammadi» 5) Αὐγουστίνος (Θεολογία). 6) Αὐγουστίνος (ἱστορικὰ προβλήματα). 7) Τριαδικὴ Θεολογία. 8) Οἱ Πατέρες καὶ ἡ φιλοσοφία. 9) Λειτουργικὴ. 10) Ἁγιογραφία. 11) Οἱ Πατέρες καὶ ἡ χριστιανικὴ πνευματικότης

Εἰς ἕκαστον ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἕνδεκα κυρίων θεμάτων ἐγένοντο τέσσαρες εἰσηγήσεις.

Ἀνάλογα καίτοι οὐχὶ ἐν πᾶσι τὰ αὐτὰ ὑπῆρξαν τὰ βασικὰ θέματα καὶ τοῦ Συνεδρίου τοῦ 1963. Ταῦτα ἦσαν. 1) Ὁρθοδοξία καὶ γνώσις. 2) Ἰππόλυτος. 3) Ὀριγένης. 4) Αὐγουστίνος (Θεολογία). 5) Αὐγουστίνος (ἱστορικὰ προβλήματα). 6) Ψευδοδιδασκάλος. 7) Φιλοσοφικὴ Θεολογία. 8) Μοναχισμός. 9) Ἀνατολικαὶ λειτουργίαι. 10) Λειτουργία τῆς Δύσεως. 11) Λατινικὴ θεολογικὴ γραμματολογία.

Καὶ ἐνταῦθα εἰς ἕκαστον βασικὸν θέμα ἐγένοντο τέσσαρες ἐπὶ μέρους εἰσηγήσεις. Ἐκ μίαις ἀπλῆς συγκριτικῆς μελέτης τῶν δύο ἀνωτέρω πινάκων διαπιστοῦται ὅτι τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἐρευνητῶν ἀπλοῦται ἐπὶ πάντων τῶν πεδίων τῆς Πατρολογίας. Ἐθέλωμεν νὰ ἐξάρωμεν τὸ γεγονός, ὅτι εἰς τὰ θέματα τοῦ Συνεδρίου τοῦ 1963 περιελήφθησαν καὶ τρία,

ἄτινα ἐπὶ μακρὸν ἀπασχολοῦσι τοὺς ἐρευνητὰς καὶ ἐπὶ τῶν ὁποίων ὑπάρχουσι ποικίλαι ἀντιμαχόμεναι ἀπόψεις. Ταῦτα τυγχάνουσι τὰ θέματα: Ἰππόλυτος, Ὀριγένης, Ψευδοδιονύσιος. Ἐὰν ἐπετυγχάνετο εἰς τὸ μέλλον περιορισμὸς τῶν βασικῶν θεμάτων ὥστε νὰ δίδεται ἡ εὐκαιρία εἰς πλείονας τῶν τεσσάρων ἡμιλιτῶν νὰ ἐκθέτωσι τὰς ἀπόψεις των ἐφ' ἑνὸς ἐκάστου ἐξ αὐτῶν, θὰ ἐπιτελεῖτο ἀσφαλῶς μεγαλύτερα πρόδος εἰς τὴν σύγχρονον πατρολογικὴν ἔρευναν. Καλὸν θὰ ἦτο πρὸ τοῦ τέλους ἐκάστου Συνεδρίου νὰ ἐξελέγοντο ἀπὸ κοινοῦ δύο ἢ τρία βασικὰ θέματα, τὰ ὁποῖα θὰ ἀπησχόλουν τὸ ἐπόμενον Συνέδριον. Οὕτω θὰ καθίστατο δυνατὴ ἡ ὑπὸ τῆς πλειονότητος τῶν ἐρευνητῶν μελέτη τῶν θεμάτων αὐτῶν. Μετὰ τὴν λήξιν τοῦ Συνεδρίου θὰ ἐξετυποῦτο δι' ἕκαστον θέμα εἰδικὸς τόμος, ἐν τῷ ὁποίῳ θὰ περιεχόντο ἐκτὸς τῶν εἰσηγήσεων καὶ τὰ πρακτικὰ τῶν συζητήσεων.

B. Lectures (Διαλέξεις).

Αἱ διαλέξεις αὗται διαρκείας 30' διὰ πρώτην φοράν καθιερώθησαν ἀπὸ τοῦ παρελθόντος Συνεδρίου περιορισθέντος τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀνακρινώσεων, αἵτινες συντομώτερον τυγχάνουσαι ἀναφέρονται εἰς εἰδικὰ θέματα τῆς Πατρολογίας.

Γ. Communications (Ἀνακρινώσεις).

Ἐν αὐταῖς διατυποῦνται ἐν συντομίᾳ (15-20') τὰ πορίσματα εἰδικῶν πατρολογικῶν ἐρευνῶν. Λόγηφ τοῦ πλήθους τῶν τοιούτων μελετῶν καὶ τοῦ περιορισμένου τοῦ χρόνου τοῦ Συνεδρίου καταφέρονται εἰς ομάδας συνεξεταζομένων τῶν συναφῶν θεμάτων, ὥστε νὰ καθίσταται δυνατὴ ἡ ὑπὸ τῶν Συνέδρων ἐπιλογή τῶν δι' αὐτοὺς ἐνδιαφεροσῶν καὶ ἡ παρακολούθησις τούτων.

Δ. Instrumenta Studiorum ("Ὀργανὰ σπουδῶν).

Εἰδικοὶ ἐρευνηταὶ διευθύνοντες διαφόρους πατερικὰς ἐκδόσεις (κριτικὰς ἐκδόσεις ἔργων τῶν Πατέρων, περιοδικὰ πατρολογικῶν περιεχομένου κ.λ.π.) καθιστῶσι ἐνημέρους τοὺς συνέδρους ἐπὶ τῶν νεωτέρων πορισμάτων τῶν ἐρευνῶν των καὶ τῆς προοπτικῆς αὐτῶν διὰ τὸ μέλλον.

Εἰδικὰ ἔρευνα καθηγητῶν μὴ περιλαμβανόμενα εἰς τὰ Master Themes ἐγένοντο εἰς βραδυνὰς συγκεντρώσεις. Τοιούτους ὑπῆρξε καὶ ἡ τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Βόννης καὶ διευθυντοῦ τῆς κατ' ἔτος ἐκδιδομένης Bibliographia Patristica Dr. Wilhelm Schneemelcher ἀναφερομένη εἰς τὸ ἀπόκριφον ἔργον «Πράξεις Παύλου». Τὴν αὐτὴν ὥραν ἐλάμβανον χώραν καὶ ἄλλαι εἰδικαὶ εὐκαιρίαι ὡς 1) Ὁρθόδοξος ἑσπερινὸς προεξάρχοντος τοῦ Σεβασμ. Ἀρχιεπισκόπου Ἀντωνίου Bloom ἐξάρχου τοῦ Πατριαρχείου Μόσχας διὰ τοὺς ἐν Δυτικῇ Εὐρώπῃ Ρώσους. Συμμετέσχον καὶ πάντες οἱ ἐν τῷ Συνεδρίῳ ὀρθόδοξοι κληρικοί. 2) Προβολαὶ εἰκόνων (slides) ἐκ τοῦ Ἀγίου Ὁρους ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς χλιετηρίδος αὐτοῦ μετὰ ἐνδιαφερούσας ἐπεξηγήσεις ὑπὸ τοῦ διακεκριμένου ἐπιστήμονος καὶ διευθυντοῦ τοῦ Ἑλληνικοῦ τμήματος τοῦ ἐν Παρισίοις Ἰνστιτουτοῦ ἐρεύνης καὶ ἱστορίας τῶν κειμένων π. Marcel Richard. Σημειωτέα ἐπίσης μία διάλεξις μετὰ θέμα «Ὁ ἡλεκτρονικὸς ἐγκέφαλος εἰς τὴν διάθεσιν τῶν πατρολογικῶν σπουδῶν», τῆς ὁποίας ἐπηρεολούθησε ἐπίδειξις τῆς λειτουργίας τοῦ ἐγκεφάλου.

Ἀπὸ Ἑλληνικῆς πλευρᾶς ὠμίλησαν εἰς τὰ Master Themes ὁ καθηγητὴς τῆς Πατρολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Θεσσαλονίκης κ. Παν. Χρήστου ἐπὶ τοῦ θέματος «Ἡ διπλῆ γνῶσις παρὰ τῷ Γρηγορίῳ τῷ Παλαμᾷ», εἰς τὰς Lectures ὁ καθηγητὴς τῆς Λειτουργικῆς ἐν τῷ αὐτῷ Πανεπιστημίῳ κ. Εὐάγγ. Θεοδώρου μετὰ θέμα «Τὸ πνεῦμα τῶν Πατέρων καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Ὁρθόδοξος Λατρεία» καὶ εἰς αἱ Communications ὁ πανσοφ. ἀρχμ. Δρ. Μεθόδιος Φουγίας μετὰ θέμα: «Ὁ Μ. Βασίλειος καὶ ἡ Ἀρχιεπισκοπὴ τῆς Ρώμης», ὁ πρεσβ. Δρ.

Κων. Φούσκας: «Ὁ Λόγος πρὸς Ἑλληνας, ἐν ἔργον τοῦ Ἰσιδώρου τοῦ Πηλουσιώτου θεωρούμενον ὡς ἀπολεσθῆν» καὶ ὁ γράφων μὲ θέμα: «Ἡ ἔννοια τοῦ ὅρου αἴρεσις παρὰ τῷ Ἐπιφανίῳ Σαλαμίνως». Εἰς τὸ Συνέδριον συμμετέσχον ἐν συνόλῳ ἔνδεκα Ἑλληνες Θεολόγοι. Ἀξιοσημείωτος τυγχάνει καὶ ἡ συμμετοχὴ τῶν ἄλλων Ὁρθοδόξων ὡς ἡ τοῦ διακεκριμένου καθηγητοῦ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Harvard π. Florovsky ὁμιλήσαντος εἰς τὰς Master Themes περὶ τοῦ προβλήματος τοῦ Ψευδοδιονυσίου, τοῦ ὡσαύτως διακεκριμένου θεολόγου καὶ εἰδικοῦ μελετητοῦ τοῦ Συμεῶνος τοῦ νέου θεολόγου Σεβασμ. Krivocheine, ἀρχιεπισκόπου Βρυξελλῶν, καὶ τοῦ Γάλλου Ἀρχιμ. κ. L' Huillier.

Θὰ ἦτο παράλειψις ἐὰν παρελείπομεν νὰ ἀναφέρωμεν τὴν ὁμιλίαν τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Καθολικοῦ Ἰνστιτουτοῦ τῶν Παρισίων καὶ διακεκριμένου ἐρευνητοῦ τῶν Πατέρων π. Jean Daniélou, ἥτις ἀπέτελες καὶ τὴν κατακλείδα τοῦ ὅλου Συνεδρίου μὲ θέμα: «Οἱ Πατέρες καὶ ἡ Χριστιανικὴ ἐνότης». Εἰς τὴν ὁμιλίαν ἔλαβε μέρος ἡ ὀλομέλεια τοῦ Συνεδρίου, προήδρευσε δὲ ὁ ἀρχιεπίσκοπος τοῦ Canterbury Dr. A. M. Ramsey, ὅστις καὶ προσεφώνησε τοὺς Συνέδρους. Τὰ κύρια σημεῖα τῆς ὁμιλίας ταύτης τυγχάνουσι τὰ ἑξῆς:

«Πολλὰ τῶν προβλημάτων τῆς συγχρόνου ἐποχῆς ἀντεμετώπισαν καὶ οἱ Πατέρες τῶν πρώτων χριστιανικῶν χρόνων. Ὅλα καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην δὲν ἦσαν ἀνθρᾶ. Σημασίαν ὅμως ἔχει ὁ τρόπος κατὰ τὸν ὁποῖον ἀντέδρασαν. Κατῳρθώσαν νὰ διατηρήσουν τὴν ἐνότητα παρὰ τὴν διαφορὰν ἀπόψεων... Δὲν θὰ πρέπη νὰ λησμονῶμεν, ὅτι τὸ δράμα τοῦ σχίσματος τυγχάνει τόσον ἀρχαῖον ὅσον καὶ ἡ Ἐκκλησία. Ἦδη τὸ πρῶτον σχίσμα λαμβάνει χώραν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν... Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν διχασμὸν μεταξύ Ἑλληνιζόντων καὶ Ἰουδαϊζόντων ἔχομεν καὶ τὸν διχασμὸν μεταξύ τῶν διαφόρων Σχολῶν. Αἱ διαφοροὶ προϋποθέσεις, ὑφ' ὧν ὠρᾶτο ἐκάστη καὶ εἰδικώτερον ἡ διάφορος ἀνθρωπολογία ὠδήγησεν εἰς τὴν διάφορον χριστολογία. Ἡ Ἐκκλησία κατῳρθώσε νὰ ἐναρμονίσῃ τὰς διαφορὰς καὶ νὰ διασώσῃ τὸ οὐσιώδες... Ὑπάρχει μίαν νόμιμον διαφορὰ ἀπόψεων. Ὁ πλοῦτος αὐτὸς τῶν ἐπὶ μέρους γνωμῶν δὲν πρέπει νὰ γίνεταί αἰτία τῆς διασπάσεως τῆς ἐνότητος... Ἀς διδαχθῶμεν ἀπὸ τὸν τρόπον, κατὰ τὸν ὁποῖον ἀντέδρασαν οἱ Πατέρες, ὅσκις παρετρεῖτο διαφορὰ ἀπόψεων μεταξύ των. Ἀς προσπαθῶμεν κατὰ τὸν εὐμενέστερον τρόπον νὰ ἐρμηνεύωμεν τὴν σκέψιν τοῦ ἄλλου. Ἀς μὴ λησμονῶμεν, ὅτι ἀπαραίτητος προϋπόθεσις τῆς ἐνότητος τυγχάνει ἡ κοινὴ πίστις... Ἡ ἐνότης τῆς πίστεως πρέπει νὰ ἐκφράζεται διὰ τῆς ἀγάπης. Πρέπει νὰ ὑπάρχη ἡ «σύμπνοια» μεταξύ τῶν ἐπὶ μέρους Ἐκκλησιῶν (κατὰ τὸν ὁμιλητὴν ἀπαραίτητον συστατικὸν τῶν ἐπὶ μέρους Ἐκκλησιῶν τυγχάνει ἡ ἀποστολικὴ διαδοχὴ). Ὁ ὅρος οὗτος, τὸν ὁποῖον χρησιμοποιοῖ ὁ Μ. Βασίλειος, ἔχει βαθὺ περιεχόμενον. Δὲν πρόκειται ἀπλῶς διὰ μίαν «συμπάθειαν». Ἡ συμπάθεια ἔχει μᾶλλον ἀνηθητικὸν χαρακτῆρα. Ἀντιθέτως ὁ ὅρος «σύμπνοια» ἤδη ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα εἶχε τὴν ἔννοιαν τῆς ἐνεργοῦ σχέσεως καὶ συναφείας τῶν ἐπὶ μέρους τμημάτων. Ἡ σύμπνοια πρέπει νὰ ὑπάρχη διότι ὅλοι τυγχάνομεν μέλη τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ. Πρέπει ὅμως αὐτὴ νὰ ἐκδηλοῦται ἐνεργῶς ἐν τῇ ζωῇ τῆς Ἐκκλησίας... Πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι εἰς τὰς σχέσεις τῶν Ἐκκλησιῶν σήμερον ἔχουν ἀνακύψει προβλήματα καθιστῶντα τὴν ἐνότητα δυσκολωτέραν ἢ κατὰ τὸ παρελθόν. Τὸ πνεῦμα ὅμως τῶν Πατέρων θὰ πρέπη νὰ μᾶς ἐμπνέη καὶ νὰ μᾶς κατευθύνῃ. Οἱ Πατέρες καὶ εἰς τὸ βασικὸν τοῦτο θέμα τυγχάνουσι οἱ Μεγάλοι Διδάσκαλοι».

Αἱ βασικαὶ αὐταὶ ἰδέαι τοῦ π. Daniélou θὰ ἠδύνατό τις νὰ εἴπῃ ὅτι ἀποτελοῦσι τὸν καταστατικὸν χάρτην διὰ τὸν σύγχρονον οἰκουμενικὸν διάλογον. Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη, κατὰ τὰ ὅποια ἐκάστη Ἐκκλησία προσπαθεῖ νὰ προσεγγίσῃ τὴν ἄλλην, κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Συνόδου τοῦ Βατικανοῦ καὶ τῶν Συνεδρίων τῶν λοιπῶν Ἐκκλησιῶν, τῆς προετοιμασίας δὲ διὰ τὴν Ὁρθόδοξον Προσίνουδον εἶναι ἀπαραίτητον νὰ ὑπομνησθῇ, ὅτι πᾶσα προσεγγίσις πολλῶν δὲ μᾶλλον ἡ ἐνότης καθίσταται ἀδύνατος ἄνευ τῆς ἀποδοχῆς τῶν ἀνωτέρω ἀπόψεων. Ἀποτελεῖ φαινόμενον λίαν παρηγορητικὸν τὸ γεγονός, ὅτι ρωμαιοκαθολικὸς θεολόγος τοῦ κύρους τοῦ π. Daniélou δὲν ἀνέμειξε τὸ πρωτεῖον τοῦ Πάπα ἐν τῇ περὶ ἐνότητος

διαλέξει αὐτοῦ διαχαράξας οὕτω τὴν ὁδὸν τοῦ ὀρθοῦ διαλόγου μεταξὺ Ὁρθοδόξου καὶ Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας.

Ἄς ἐλπίσωμεν, ὅτι ἡ ἔρευνα τοῦ κοινοῦ θησαυροῦ τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἡ μελέτη τῆς διδασκαλίας τῶν Πατέρων, ἀλλὰ πρὸ πάντων τῆς ζωῆς των, θὰ δημιουργήσῃ τὸ κατάλληλον κλίμα διὰ τὴν στενοτέραν προσέγγισιν τῶν Ἐκκλησιῶν, ἥτις καὶ εἶναι ἀπαραίτητος προϋπόθεσις τῆς ἐνότητος. Πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτὴν ἐργάζεται παρὰ τὸν ἐπιστημονικὸν αὐτοῦ χαρακτῆρα καὶ τὸ Συνέδριον τῆς Ὁξφόρδης ἐμπνεόμενον ἀπὸ τὴν πεποίθησιν, ὅτι Θεολογία καὶ Ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας τυγχάνουσιν ἀρρήκτως συνδεόμενα.

ΗΛΙΑΣ Δ. ΜΟΥΤΣΟΥΛΑΣ